

OSMANLI TARİH YAZICILIĞI *

Prof. Dr. ŞEHABETTİN TEKİNDAĞ

Sayın Başkan,
Sayın Misafirler,
Sayın Meslekdaşlar,

Kurucusu Atatürk olan Türk Tarih Kurumu'nun 40. senei devriyesini kutladığımız bir sırada bize de konuşmak, Türk Tarih Yazıcılığı hakkındaki fikirlerimizi söylemek fırsatını veren Kurum'a huzurunuzda teşekkürü bir borç bilirim.

Biz, Türk tarihinde ayrı bir çığır açan ve Anadolu'nun Türkleşmesinde rolü olduğunu bildiğimiz Türkmen gruplarının gelip te bu ülkeye yerleşmesinden sonra Türkçülüğe büyük bir önem verildiğini ve milletin kendi dili olan Türk dili üzerinde durulduğunu biliyoruz ki, çok seneler sonra, Atatürk'de aynı gayenin gerçekleşmesi için çalışmış, Anadolu'yu vatan edinen Türk çocuklarının tarihini ve dillerini sistematik şekilde ve bir ilim çerçevesi içinde araştırılması için de Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarını kurmuştur.

Biz, bugün, daha 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar gelen bir devre içinde Osmanlı tarih yazarlarının ne gibi bir yol tuttuklarını ve Osmanlı tarih yazıcılığının mahiyetinin ne olduğunu kısaca belirtmeye çalışacağız.

14. yüzyıl dedik. Gariptir ki, 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Selçuklular'ın da Türk olmasına rağmen İranlı unsurun Anadolu'ya gelmesi ve Farsça'nın Türk dilinin üstüne çıkması bir takım problemlerin de ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Âdeta Türkçe, belli başlı kültür merkezlerinde, başta Konya olmak üzere, Kayseri'de, Niğde'de konuşulmuyor, fakat İran'dan gelen unsur bunu resmî devlet dili haline getirmeye elinden geldiği kadar da gayret sarfediyordu. İşte zaman zaman yapılan gayretler, sade Anadolu'da değil

* Türk Tarih Kurumu'nun 40. Kuruluş yıl dönümü Töreninde verilen Konferans.

bütün Yakın-Doğu'da çok geçmeden semeresini vermiş ve Türk dünyası olarak kabul edebileceğimiz Mısır, Suriye, Anadolu ve bütün Horasan bölgesinde bulunan halk, bilhassa bu halkın esasını teşkil eden Türkmen grubları, başlarında bulunan kimselerin de delâletiyle, Türkçe'ye dört elle sarılmaya başlamışlardır. Zaman-zaman Anadolu'da şehirlere karşı yürüyüş yaptığını bildiğimiz Türkmen gruplarının, Türkçeyi hâkim bir dil haline getirmek için nasıl bir gayret sarfettiklerine şahit oluyoruz. Meselâ, Karamanlılar'ı misâl olarak verebiliriz. Hattâ 14. yüzyılın ilk yarısında Kırşehir'de bulunan Âşık Paşa'nın, sonra kendisinden Âşıkpaşa-zâde gibi bir müellif de çıkacaktır, hemen söyleyeceğiz, *Garibnâme*'sinde Türkçe'nin kimsenin iltifatına mazhar olmadığını ve kimsenin kalbinin bu dile akmadığını söylemek suretiyle bütün halkın düşüncesini de âdeta dile getirmiştir. İşte bütün bu gayretler sonundadır ki, gerçek Türk dünyası diyebileceğimiz ve Türkler'in tamamen hâkim olduğu, dolayısıyla Türk dilinin dominan dil olduğu Mısır ve Suriye bölgesinde Türkçe eserler yazılmaya başlanmış ve Türkçe eser yazan müellifler eserlerini emirlere yahut ta hükümdarlara takdim etmek suretiyle yeni bir çığır açmışlardır. Buna paralel olarak Anadolu'da da biz Türkçe'nin, bilhassa 14. yüzyıldan itibaren hâkim dil olmaya başladığını ve Farsça'nın, Arapça'nın yerine geçmeye başladığını yakından görüyoruz. Nitekim, Memlûk Sultanlığı'nda, özellikle Berkuk devrinde, Eruzumlu Kadı Darir'in, sonra da Berke Fakih'in Türkçe eserler yazarak bu çığırda alemdarlık yaptıkları gibi, Anadolu'da da aynı yüzyıllarda bütün beylikler içinde Türkçe'ye büyük ehemmiyet verdiğini gördüğümüz Germiyanogulları'nın sarayında, yani Kütahya'da, yeni bir çığır, ilmî bir muhit açtıklarını görüyoruz ki, bu muhitin başında bulunan Süleymanşah, Türk dünyasının hemen-hemen yazılmış bütün türkçe eserlerin ortaya çıkmasında en büyük âmil olmuştur, diyebiliriz.

Nitekim, Türk tarih yazıcılığının yahut ta, Osmanlı tarih yazıcılığının da öncüleri olduğunu kabul ettiğimiz ve 1412'de öldüğünü bildiğimiz Şair Ahmedî, Şeyhoğlu Mustafa, hep Germiyanoglu'nun sarayında yetişmiş kimselerdir. Zira, 1381'de Germiyan-ili bir düğün dolayısıyla Osmanlılara geçtiği zaman, bunlar da Osmanlılar'a intisap etmişler, Şair Ahmedî, Süleymanşah namına hazırlamış olduğu *İskendernâme*'sini Yıldırım Bayezid'e takdim etmiş, daha sonraları Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye ayrıca *Dâsîtan-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman*'ı da ilâve etmek suretiyle, ilk Osmanlı tarih yazıcı-

lığının öncüsü olmuştur. İşte Ahmedî'nin manzum olarak kaleme aldığı bu "*Dâsitân*", sonradan eser yazan bütün Osmanlı müelliflerine de kaynak olmuştur. Nitekim, II. Murat ve Fâtih devirlerinde eserini yazan Şirvânî Şükrullah "*Behcet-üt-Tevârih*"inde, Edirneli müelliflerden Ruhî "*Tevârih-i âl-i Osman*"ında bu eseri kaynak olarak kullanmışlardır.

Bilhassa I. Murat'tan II. Murat'a kadar devam eden devre esnasında Anadolu'da Farsça veya Arabça olarak kaleme alınmış bütün eski eserlerin toplu halde, Anadolu'ya hâkim olan Beyler namına Türkçe'ye tercüme edildiklerine şahit oluyoruz. Sade Germiyan sarayında değil, Kastamonu'da, İzmir bölgesinde, Manisa'da ve Konya bölgesinde de bu kabil faaliyetler çok geçmeden neticesini göstermiş ve İbn Sînâ'nın "*Kanun fi't-tıb*" adlı eseri başta olmak üzere bütün tıb'a ait eserler Türkçeye tercüme edilerek Türk beylerine takdime başlanmıştır. İşte I. Murat'tan II. Murat'a kadar devam eden devrede Osmanlı Beyleri'ne tercüme edilen eserler ortaya çıkmaya başlamıştır ki, bu suretle 15. yüzyılın ilk yarısında yani 1424'ten itibaren Osmanlı tarih yazıcılığının ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Nitekim, bunun ilk misâlini 1424'te bâzı ilâvelerle birlikte İbn Bîbî'nin "*El Avâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*"sini II. Murad namına tercüme eden Yazıcıoğlu Ali vermiştir.

Bunları söylemek çok lüzumludur, çünkü, Yazıcıoğlu'nun eseri, sonradan eser yazmış bütün müelliflerin, özellikle 16. yüzyıl müelliflerinden Âlî, 17. yüzyıl müelliflerinden Müneccimbaşı'nın esas kaynağını teşkil etmiştir.

İşte II. Murad zamanında yapılan ilmî faaliyetlerin neticesi olarak Fâtih devri ortaya çıkmıştır. Fâtih devri, her bakımdan bir rönesans devridir. Esasen Fâtih'i bir rönesans hükümdarı olarak kabul etmek yerinde olacaktır. Zirâ, bu devirde, sade eski eserlerin tercümeleri değil, Fâtih namına birçok eserlerin kaleme alındığına şahit oluyoruz. Meselâ, Dursun Bey'in "*Tarih-i Ebu'l-feth*"i, birçok anonimler, Ebu'l-Hayr'ın "*Fetihnâme*"si hep bu devirde ortaya çıkarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fâtih'e kadar gelen devri tetkik etmişlerdir. Bu suretle, Fâtih devrinde, Osmanlı Hânedânını kuruştan kendi zamanına kadar gelmek üzere bir tarih yazmak şuuru ortaya çıkmıştır ki, burda kullanılan metod, uzun müddet kullanılmıştır; yâni, Anadolu'da her hangi bir büyüğün yahut ta bir din

ulusunun, tarikat erbabının namına yazılan *Menâkıbnâmeler* ele alınmak, varsa râviler tesbit edilmek, hâdiselerin içinde yaşamış olanları da karıştırmak suretiyle, bir Osmanlı tarihi yazmak modası ortaya çıkmıştır.

II. Bayezid devri daha enteresandır; çünkü, Bayezid, Kemal Paşa-Zâde gibi, Akkoyunlu hükümdarı Yakub Bey'in yanından gelen İdris-i Bitlisî'ye de büyük bir Osmanlı tarihi yazmalarını emretmiştir. Bu da, Osmanlı tarih yazıcılığında yeni bir çığır açmıştır. Zirâ, Yakub Bey'in yanından gelen ve onun münşisi olduğunu da bildiğimiz İdris-i Bitlisî, klâsik diyebileceğimiz eski İran müverrihlerinin, meselâ, Vassâf'ın "*Tecziyet-ül-emsâr*"ını, yahut ta Cüveynî'nin "*Cihan-güşâ*"sını, Hamdullah Mustvafî'nin "*Tarih-i güzide*"sini esas ve örnek almak suretiyle bir Osmanlı tarihi yazmıştır ki, onun Farsça olarak yazdığı bu eser, kendisinden sonra gelen müelliflere hem kaynak olmuş, maalesef bundan sonra Âşık Paşa-Zâde'nin, Neşrî'nin gayet kısa ve birçok Türkçe arkaik kelimeleri de ihtiva eden eserleri bir kenara bırakılmış, buna mukabil bir cümleyi on cümlede anlatan ve bir sayfayı on sayfaya çıkartan İran tarihçiliği bizim tarihçiler tarafından yavaş-yavaş benimsenmeye başlanmıştır. Bunun tesiri altında kalan Kemal Paşa-Zâde, bilhassa, babası Hasan Can ve büyük babası İran bölgesinden gelen ve Osmanlı tarihçisi deyince evvelerde ismi zikredilen Hoca Sadeddin Efendi, aynen İdris-i Bitlisî'nin kullandığı şekli, özellikle serlevhaları Farsça olmak üzere kendi kitabına da dercetmiştir. Bunun neticesi olarak 18. yüzyılda yeni bir çığır açan vakanüvislik devrinde, bütün vakanüvisler, başta Naima, Mehmed Raşid, Küçük Çelebî-Zâde olmak üzere Vâsif Efendi'ye kadar gelenlerin hepsi serlevhalarını Hoca Sadeddin Efendi'nin serlevhasının aynı, yâni, Farsça yazmaya başlamışlardır.

Filvâki 16. yüzyılda, sade padişah namına yahut ta kendi namına yazı yazan Osmanlı müellifleri değil, bu devirde bâzı devlet adamları da, meselâ Lütfî Paşa, Rüstem Paşa gibi bâzı büyük devlet adamları da modaya uyarak, yâni umumî teamüle ayak uydurarak birer Osmanlı tarihi yazmak istemişlerdir. Fakat şurası çok dikkate şâyândır ki, daha II. Bayezid devrinde başlayan, bir de müellifleri meçhul, biz buna *anonim* diyoruz, eserler vardır; bu eserler maalesef gerek Lütfî Paşa ve gerekse Rüstem Paşa tarafından aynen alınmış, bâzı ilâvelerle kendilerine maledilmiştir. Filvâki, Lütfî Paşa, devlet adamlığı yanı sıra gerçek bir ilim adamıdır. Nitekim, bütün sadrazamların

hal tercümelerinden, devlet teşkilâtından bahseden bir de “*Asafnâme*” kaleme almıştır. Bu bakımdan onunkini bir kenara bırakabiliriz. Fakat, Rüstem Paşa’nın böyle bir tarih yazmasına imkân yoktur, muhtemelen bir *anonimi* aynen almıştır. Hattâ bundan o kadar bigânedir ki, meselâ İstanbul’da Üniversite kütüphanesinde 3248 numarada bulunan nüshasının sonunda kendi aleyhinde birtakım yazılar bulunduğundan da habersizdir. Hiç bir müellifin kendi eserinde, kendi aleyhine bir ifadede bulunmayacağı dikkat nazarına alınacak olursa, bunu bile kontrol etmeye vakit bulamadığı hususu ortaya çıkar. Fakat şurası da çok dikkate şâyândır ki, bugün Avrupa’da, hattâ şimdi moda olduğu üzere, Amerika’da, Osmanlı tarihi ile uğraşan pek çok müellif, hep Rüstem Paşa’nın Avrupa dillerine tercüme edilmiş eserine başvurmaktadır.

16. yüzyılda bu devlet adamlarının yanı başında bir de Gelibolu’lu Mustafa Âlî vardır ki, bu da sonradan gelen tarihçilere örnek olmuştur. Ve galiba meselelerin yahut ta hâdiselerin üstünde durarak tenkidî bir ifade kullanan 16. yüzyıl müelliflerinin ilkidir. Bununla beraber demin bilhassa belirttiğimiz *anonim* tarihlerde de tenkidî bir üslûp kullanıldığını da belirtmek isteriz. Hattâ bu eserlerde zaman zaman devrin padişahı bile tenkid edilmiştir. Nitekim, *anonim*lerden birisinde, 1463’te, Kloviç’te muhasara edilen Bosna kralı Stefan Tomaşeviç’in amanla Mahmut Paşa’ya teslim olmasına rağmen, sonradan Fâtih’in türlü mülâhazalarla bu amannâmeyi geri almak için giriştiği teşebbüsleri şiddetle tenkid eden kayıtlar vardır. Yine bu *anonimler* sonradan bütün ülemânın karşı çıkmış olmasına rağmen, ki bir içtihat meselesidir, Musannifek lâkabı verilen Alâaddin Ali el-Bistâmî’nin nasıl ortaya çıktığını da ayrıca anlatarak kralı Musannifek’in, hattâ bizzat Fâtih’in öldürdüğünü söylemekten de geri durmazlar. Nitekim, bugün, Revan kütüphanesinde bulunan 1099 numaralı *anonimde*, kezâ Belediye kütüphanesinde K-255 numaralı *anonimde* bu söylediğim kayıtlar bulunmaktadır. Halbuki, ben bunu bilmünasebe söylüyorum, Âlî hakikaten sonradan gelen müelliflere örnek olmuştur. Belirttiğimiz gibi onun tenkidî bir ifade kullanması, meselelerin ilk defâ sebep ve neticeleri üzerinde durması, şüphesiz, Osmanlı tarihçiliği için çok mühimdir.

16. yüzyılda, Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı ve Suriye’yi fethinden sonra sene-sene yazan, kısa ve münakkah Arap tarihçiliğinin de yavaş-yavaş Türkiye’ye girdiğine ve Osmanlı müelliflerinin bunları

da benimsediklerine şahit oluyoruz. Ben öyle zannediyorum ki, Kemal Paşa-Zâde, aslen Mekkeli olan İbn Fahd'ın tesiri altında kalmıştır. Nitekim "*Selîmnâme*"ler adlı makalemizde bu hususu tespit etmiş bulunuyoruz. İşte Mısır veya eski Arap tarih yazıcılığı tesirinde kalan Osmanlı müelliflerinden meselâ bir Cennâbî "*el-Aylem-üz-Zâhir*" adlı eserinde bu yeni usulü tâkip etmiş, kısa, fakat münakkah bir üslûp kullanmıştır ki, sonradan gelen bütün müellifler onu taklid etmişlerdir. Bilhassa, Cennâbî'nin muakkiblerinden biri diyebileceğimiz 17. yüzyıl müelliflerinden Kâtip Çelebî'yi burada zikretmek isteriz. Kâtip Çelebî de, aynı usulü tâkip etmiş ve eserlerinin bir kısmını da Arapça yazmıştır. Hattâ onun meşhur "*Fezleke*"sinin dünyanın kuruluşundan 1532'ye kadar gelen kısmı Arapça ve Yazmadır. 1532'den sonraki kısmı Türkçeye tercüme edilmiş ve basılmıştır. Kâtip Çelebî "*Keşf-üz-zünun*"u da Arapça yazmıştır. Bu yüzden 17. yüzyıla Kâtip Çelebî damgasını vurmuştur. Bu müellifin aynı zamanda ilk defâ olarak eski Yunan ve Roma tarihi ile de, meşgul olması çok enteresandır. Meselâ, "*İrşâd-ül-Hayarâ Fi't-tarih'il-Yunan ve'r-Rum ve'n-Nasarâ*" adındaki eserinde ki, İzzet Koyunoğlu'nun kütüphanesindedir, ilk defâ eski Yunan, Rum ve Roma tarihi ile de meşgul olmuştur. Kâtip Çelebî'nin diğer bir hususiyeti de, ilk defâ olarak, tabii Osmanlı tarih yazıcıları içinde, milâdî tarihi kullanmış olmasıdır. Şimdi ismini söylediğimiz eserde, "*1656 senesinde Çarşamba semtinde bulunan evimde eserimi yazmaya başlıyorum*" demektedir.

Kâtip Çelebî'yi tâkip eden müelliflerden birisi, gayet münakkah, olgun yazı yazan ve IV. Mehmed'in hocası bulunan Hezarfen Hüseyin Efendi'dir. Bu müellif de "*Tenkih-üt-Tevârih*"inde aynı usulü tâkip ettiği gibi, Kâtip Çelebî'ye uygun olarak "*Tarih-i Düvel-i Rumiyye*" adıyla Rum devletlerini tetkik eden bir eser kaleme alınmıştır. Bu eser, tek nüsha olarak Üniversite kütüphanesinde bulunmaktadır.

Öte yandan 17. yüzyılda birtakım *vekayinâmeler* yazılmıştır; meselâ IV. Mehmed'in tarihini yazan Anadoluhisarlı Abdürrahman Abdî Paşa, âdeta günü gününe, saati saatine vukuatı tespit etmek suretiyle bir *vekayinâme* kaleme almıştır. Aynı zamanda Topçular Kâtibi Abdülkadir gibi diğer müellifler de muhtelif seferlere iştirak ederek hem devrin vekayinâmelerini gayet dürüst bir şekilde kaleme almışlar; hem de, hususî şahısların, şehirlerin vs.nin de olmak üzere, yahut ta büyük vakaları ele almak suretiyle hususî tarihler yazmışlardır ki, bu husus, 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. Maalesef 18. yüzyılda vakanüvis

diye adlandırdığımız kimseler, vazifelerine pek sadık kalmış görünmemektedirler. Meselâ ilki sayabileceğimiz Naima, filvâki bunun da tenkidî bir kafası vardır, tasvirde ziyade meseleleri tenkit edebilmekte, sebep ve neticeleri üstünde durabilmektedir; buna rağmen kendisine trettüp eden zamanı yazmamıştır. Ne yazacağını kitabının başında belirtmiştir. Meselâ, Karlofça Muahedesi'ni yahut ta Edirne vakasını yazacaktı; fakat, hiç bir zaman yazamamıştır. Hattâ gariptir, bu vakanüvislerden Raşid Mehmed Efendi, 1711 Purut Savaşı onun vakanüvisliği zamanındadır; ona dair bir kelime bile yazmamıştır. Halbuki bu mesele mühimdir. Bu husus Vâsif Efendi'ye kadar devam etmiştir ki, Vâsif Efendi, yeni bir çığır açmış görünmektedir. Çünkü, Avrupa dillerini bilmektedir; aynı zamanda sefir olarak ta İspanya' gitmiştir. İşte bu İspanya'ya gitmesinin Vâsif Efendi üstünde büyük bir tesir bıraktığını anlıyoruz. Vâsif Efendi sade Osmanlı tarihini değil, bugün Irak devletini yakından ilgilendirmesi çok kuvvetle muhtemel olan meseleler üstünde de durmuş; meselâ, yeniden ortaya çıkan Anaze, Şemmar gibi Arap aşiretlerini ilk defâ ele almış, onların Bağdat valileriyle olan münasebetlerini dile getirmiştir.

İşte Vâsif Efendi, sonra da, 19. yüzyıla gelecek olursak, Kethüdâ Zâde Said Efendi, Şânizâde Ataullah Efendi gibi hakikaten diğer vekanüvis tarihçilerinden ayrı bir tutumu olan, bilhassa Avrupa dillerine vâkıf olup Avrupa ahvalini de dile getirmesini bilen müellifler, muhakkak ki, 19. y.y.ın başında yeni bir çığır açmaya muvaffak olmuşlardır.

19. y.y. deyince, Osmanlı tarih yazıcılığı bakımından, muhakkak ki, akla Büyük Cevdet Paşa gelecektir. Nasıl Kâtip Çelebî 17. y.y.a ismini vermişse, bizim kanaatimize göre Cevdet Paşa da 19. y.y.a çalışmalarıyla, faaliyetleriyle ve tâkip ettiği metotla muhakkak ki, damgasını basmıştır. Bu devre biz Cevdet Paşa devri diyebiliriz. Çünkü, Cevdet Paşa, ilk defâ olarak, arşiv vesikalarına başvurmuş, Avrupa eserlerini tercüme ettirmiş yahut ta görmüş, istediğimiz manada da eserler kaleme almıştır. Cevdet Paşa'dan sonra Ahmet Lütfî Efendi de aynı yolu benimsemek istemişse de *Takvim-i vekayi*'i tâkip etmekten başka bir şey yapamamıştır. Vaktimiz olmadığı için bu yüzyıl üzerinde fazla duramayacağım. Fakat şunu da belirteyim ki, bu devrede bilhassa Ahmet Vefik Paşa "*Fezleke-i Tarih-i Osmani*" adında gayet kısa bir eser yazmıştır; fakat onun ilk defâ Avrupaî tarzda, çünkü kendisi de Fransa'da uzun müddet sefirlik yapmıştır, Osmanlı Devleti'nin

kuruluşunu, yükselmesini, genişlemesini, nihayet inhitatını belirttiği gibi muhtelif yerlerde teşkilâtını, fikir hayatını da belirtmiştir ki, onun ortaya koyduğu ve rehber mahiyetinde olan bu eseri, sonradan gelen, meselâ Ahmet Mithat Efendi, hattâ Abdurrahman Şeref Bey tarafından da aynen tâkip edilmiştir.

Bununla beraber gerek bu müellifler gerekse diğer müellifler muhakkak ki, Hammer'in Osmanlı Tarihi'ne de başvurmak zorunda kalmışlardır. Abdurrahman Şeref Bey de sade söylediğimiz usulü değil aynı zamanda Hammer'e de müracaat etmiş ve mektepler için olmakla beraber gayet güzel Osmanlı tarihleri de kaleme almıştır. Bunlar arasında Ahmet Vefik Paşa'yı izlediklerini bildiğimiz Ahmet Mithat Efendi, Mansurî Zâde Mustafa Paşa, Murat Bey (Mizancı) gibi kimseler varsa da, bunların üstünde pek durmuyorum. Fakat bizde bildiğimiz manada "*Netayicü'l-Vukuat*"ı yazan Mustafa Paşa'nın İsmi söylemeden geçemeyeceğim; çünkü, bu da, ilk defâ, numune bir eser ortaya koymuştur. Bu müellif Osmanlı Devleti'nin yalnız siyasî vakalarını değil, bütün teşkilâtını, müesseselerini de ele almış ve metot bakımından, numune bir eser ortaya koymuştur ki, isimlerini söylemeye lüzum görmediğimiz bütün müelliflere de örnek olmuştur.

Bizde ilk Osmanlı tarihini bildiğimiz manada toplu bir Türk tarihi yazmak şerefi, şüpheşiz, Necip Asım Bey'e aittir. Tabii, o da, Léon Cahen'in tesiri altında kalmıştır. Bizde Tanzimat Devri deyince Cevdet Paşa başta olmak üzere, Mehmed Süreyyâ, Hacı Zihni Efendi, Eyüp Sabri Paşa, Bâdi Ahmed Efendi, Mahmud Celâleddin Paşa, Şemseddin Sâmî, Abdurrahman Şeref ve müzecilerden Hamdi Bey, Halil Ethem, Ahmet Tevhid, Afdaleddin Bey gibi kimseler akla gelir. Sonuncular 1908'den sonra bir araya gelerek *Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası*'nı kurarak tarih çalışmalarına yön vermiş kimselerdir. Ve bu çalışma 1924'e kadar devam etmiş, 1924'te kurulan ve aynı gaye ile memlû olan *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası* da gene Türk tarihini metotlu bir şekilde ele almış, bugün bütün Avrupa ilim muhitinde aranılan ve her zaman başvurulan koleksiyonlar haline gelmiştir.

İşte 1924'te kurulan *Türk Tarihi Encümeni*, bugün 40. senesini kutladığımız, *Türk Tarih Kurumu*'nun da nüvesi olmuştur. Ve *Türk Tarih Kurumu* da, *Türk Tarihi Encümeni* ve *Osmanlı Tarihi Encümeni* gibi Türk tarihi ile ilgili çalışmalara yeni bir yön, yeni bir

hız vermiştir. Bu hızın verilmesinde de Türklüğe yaptığı unutulmaz hizmetler yanında, şuurlu insan olarak, Türklüğü yükseltmek ve onun ecdadına lâıyk olduğunu herkese isbat etmek için çalışan Atatürk'ün ismini anmadan geçemeyeceğim. Bizim zannımıza göre, Atatürk, gayesinde muvaffak olmuştur; çünkü, onun yetiştirdiği gençler onun çizdiği yolda ilerlemekte ve onun bütün arzusunu yerine getirmek için birbirleriyle müsabaka halindedirler.

Onun için bu konuşmamı Aziz Atatürk'ün hatırasına sunar, ruhunun şad olmasını dilerim.

Saygılarımla.

§ 1. *Mutahharten'den önce Erzincan :*

1379 yılından itibaren tarih sahnesinde gördüğümüz, Erzincan ve yöresi hâkimi olarak 1403'lere kadar buradaki iktidarını sürdürmeğe muvaffak olan Mutahharten'den önce Erzincan : XIV. asrın ilk yarısında Orta-Anadolu'da İlhanlı genel valiliğinin siyasi kuruluşa dönüşmesi sonucu ortaya çıkmış olan Eretna devletinin hudutları içinde idi. Ancak Uc Gazi beyliklerinin aksine Eretna devleti yapı itibariyle soylu ve toprak sahibi beğlerin meydana getirdiği feodal bir bünyeye sahipti. İktidar, hükümdar Eretna'nın elinde toplanmış olmasına rağmen, hâkimiyet sahasına dahil vilâyetlerdeki valiler onun yüksek hâkimiyetini tanımakla yetinmişlerdi. Böyle bir idarî düzende, hükümdarın kişiliğinin devlet hudutları içerisinde düzeni korumada baş neden olacağı açıktır. İşte başlangıçta devletin kurucusu Eretna'nın dirayetli ve âdil tutumu sayesinde, merkez ile vilâyetler arasında tam bir ahenk yaratılabilmiş, reâyâ gerçekten sulh ve sükûn içinde bir hayat sürme imkânına kavuşabilmişti. Ne var ki, onun ölümünden sonra Eretna devleti süratle parçalanmağa yüz tutmuş feodal beğler korkunç bir iktidar mücadelesine başlamışlardı. Erzincan'da, Eretna ve oğulları devrinde, sırasıyla Ahî Ayne Beğ, Pîr Hüseyin'in idaresinde kalmış ve bu beğler devletin yüksek hâkimiyetini tanımışlardı.

